

DOCENTENHANDLEIDING

JOODSE KINDEREN IN KAMP VUGHT

versie 3.0, april 2010

1. Inleiding

Op 6 en 7 juni 1943 vertrokken twee treinen met Joodse kinderen uit kamp Vught. Ze moesten weg, hun moeders mochten mee. Er werd gezegd dat de kinderen naar een speciaal kinderkamp in de buurt zouden gaan, maar de treinen gingen naar het doorgangskamp Westerbork. Bijna 1300 Joodse kinderen uit kamp Vught werden via Westerbork gedeporteerd naar Sobibor in Polen. Daar werden ze vrijwel direct na aankomst om het leven gebracht.

Het verhaal van de Joodse kinderen in het kamp Vught mag niet vergeten worden. Daarom staat er in Vught sinds 1999 het Kindermonument. Daarom is er nu deze educatieve dvd. Dit project van werkgroep ZART van de Stichting Sobibor dient niet alleen ter erkenning en herdenking, maar ook als voorbeeld van wat er kan gebeuren als mensen macht krijgen over elkaar en vooroordelen en discriminatie vrij spel krijgen. Leerlingen leren welke verschrikkelijke gevolgen dit kan hebben, opdat ze situaties herkennen waarin verworvenheden als respect voor de ander, vrijheid en tolerantie worden bedreigd. En beseffen dat ze in die situaties een eigen aandeel en keuze hebben.

2. Doelstellingen

Inhoudelijk doel van het educatieve materiaal is het personifiëren en visualiseren van de geschiedenis van het Kindertransport uit Vught, als onderdeel van de Jodenvervolging in Nederland.

Er is gekozen voor persoonlijke verhalen - in zowel de documentaire als het educatief pakket. Op deze manier wordt identificatie en inleving met de kinderen van toen mogelijk gemaakt. Met behulp van foto's, brieven en andere bronnen zijn de verhalen van de kinderen verweven met historische gebeurtenissen, zoals de anti-Joodse maatregelen, razzia's, concentratiekampen en deportaties. Thema's als vooroordelen en discriminatie vloeien voort uit het verhaal, en worden in het afsluitende verwerkingsdeel expliciet behandeld.

De nadruk ligt bewust niet op de gruwelen van de holocaust. Vernietigingskamp Sobibor komt alleen aan de orde als eindstation van het Kindertransport. Daarnaast worden bewust enige - spaarzame - hoopgevende aspecten belicht, zoals steun, vertrouwen en menselijkheid.

In het lesmateriaal zijn de volgende doelstellingen als afgeleide van de kerndoelen opgenomen.

Kennis

De leerlingen kunnen

- aangeven welke invloed historische grote gebeurtenissen kunnen hebben op het leven van individuele personen;
- een aantal anti-Joodse maatregelen noemen en hun uitwerking benoemen;
- aangeven welke rol concentratiekamp Vught speelde in de Jodenvervolging in Nederland;
- omschrijven wat het Kindertransport uit Vught inhield;
- aangeven wat er met gedeporteerde Joden in vernietigingskampen als Sobibor en Auschwitz gebeurde.

Vaardigheden

De leerlingen kunnen

- perioden uit het leven van een hoofdpersoon in chronologische volgorde plaatsen;
- oorzaken en gevolgen van (historische) gebeurtenissen onderscheiden;
- zich met behulp van bronnenmateriaal inleven in verschillende personen;
- bronnenmateriaal schriftelijk en mondeling verwerken tot korte teksten;
- samenwerken met klasgenoten en luisteren naar elkaanders bevindingen.

Houdingen

De leerlingen kunnen

- begrijpen wat de impact van de Jodenvervolging op een individueel niveau is, wat het inhoudt om 'overlevende' te zijn;
- het belang van anti-discriminatie, tolerantie en vrijheid inzien;
- zich betrokken voelen bij herdenken.

3. Opzet

Drie (van de vier) hoofdpersonen uit de documentaire, verschillend in leeftijd en achtergrond, worden in deze 3-delige lessenserie gevolgd, zodat een maximaal effect van inleving mogelijk is. In de tweede les worden drie anderen, namelijk de omgekomen zusjes van de hoofdpersonen geïntroduceerd. Zij vullen de 'schaduwgeschiedenis' van het niet-overleven in. Tezamen zijn er dus zes levensgeschiedenissen die de leerlingen gaan kennen.

<< Les 1 >>

Inhoud

In de eerste les staat de documentaire centraal. De documentaire vertelt het verhaal van kinderen in kamp Vught en het kindertransport, aan de hand van vier persoonlijke verhalen. Om het geheel in een context te kunnen plaatsen, wordt vooraf een inleiding gegeven. De docent geeft deze inleiding klassikaal, met als vertrekpunt het eigen lesboek.

Na afloop van de documentaire wordt er nabesproken, met ruimte voor vragen uit de klas. U kunt als docent de klas een aantal vragen stellen, om zeker te stellen dat ze de film hebben begrepen. Bovendien kunt u de nieuwsgierigheid prikkelen naar wat er níet in de film wordt verteld. Dat gaan de leerlingen namelijk in de volgende les zelf uitzoeken.

→ zie bijlage: les 1 - punten t.b.v. inleiding over kamp Vught

→ zie bijlage: les 1 - punten t.b.v. vragen na afloop van de film

Vorm: documentaire

0 – 10 min	inleiding	Inhoud: - nazi-Duitsland - bezetting van NL - Jodenvervolging - kamp Vught
10 – 25 min	documentaire kijken	
25 – 40 min	nabespreking	- vragen over de film - aankondiging volgende les

De documentaire *“Wat kunnen ze nou met ons doen?”* vertelt het verhaal van kinderen in kamp Vught en het kindertransport, aan de hand van vier jongeren van toen: Koos Valk, Ernst Verduin, Kitty Wurms en Lotty Veffer. Deze vier personen geven tezamen een goed beeld van wat het betekende om als Joods kind of jongvolwassenen te worden gediscrimineerd, buiten de maatschappij te worden geplaatst, te worden opgesloten in een concentratiekamp en ternauwernood aan de dood te ontkomen. Maar ook blijkt uit hun verhalen hoe het is om overlevende te zijn – om verder te leven zonder de rest van je gezin of familie.

→ zie bijlage: les 1 - biografieën van Ernst, Lotty, Kitty en Koos.

<< Les 2 >>

Inhoud

In deze les gaat het erom de personen uit de documentaire te leren kennen, en je in hen en hun levensverhaal in te leven. De hoofdpersonen komen tot leven als gewone jongeren waaraan de huidige jongeren zich kunnen spiegelen.

Belangrijk is hen te leren zien als overlevenden, die het geluk hebben gehad niet vermoord te zijn. Hoe dit kon gebeuren, wordt getoond door hun 'schaduwgeschiedenis' te tonen: die van hun zussen die wél omgebracht zijn. In het geval van Ernst is dit zijn oudere zus Wanda; voor Kitty haar kleine zusje Judith; voor Lotty haar tienerzusje Carla.¹

Vorm

0 – 10 min	inleiding	- recapitulieren vorige les en film - uitleg deze les - indelen in groepjes
10 – 50 min	werken aan opdracht	groepjes: - Ernst - Kitty - Lotty - Wanda - Judith - Carla

De klas wordt in zes groepjes verdeeld. Elk groepje krijgt een van de hoofdpersonen toegewezen (evt. zelf laten kiezen). De opdracht is jouw hoofdpersoon te leren kennen, om deze daarna aan de rest van de klas te kunnen presenteren (in les 3).

Voor elke hoofdpersoon is er een map met bronnen: foto's, brieven, documenten, tekeningen, citaten. In dit materiaal worden aspecten van de documentaire herhaald, benadrukt of uitgebreid. Andere verhaalelementen zijn nieuw.

Met behulp van een werkblad met vragen kunnen de leerlingen de materialen die ze aantreffen verwerken. Ze kunnen zelfstandig antwoorden uit de bronnen afleiden. Zo brengen zij zelf het verhaal van hun hoofdpersoon in beeld, en bereiden ze de presentatie /aan hun klasgenoten voor.

→ zie extra info op website: les 2 - downloaden (reserve-)werkbladen
NB: U vindt de antwoorden in de docentenversies!

---

¹ Koos Valk, een van de vertellers in de documentaire, komt in het educatief materiaal niet terug. Zijn getuigenis in de documentaire is met name van belang voor de beeldvorming over kamp Vught.

<< Les 3 >>

Inhoud

Deze les is een logisch vervolg op les 2. De leerlingen hebben hun eigen hoofdpersoon onderzocht en leren kennen. Ze gaan nu hun verworven kennis en inzicht aan de andere leerlingen overbrengen. Met name de groepjes van broer-zus en zus-zus zullen kennis delen, en een kruisbestuiving kunnen aangaan.

De les is bedoeld om de opgedane kennis en attitude te verstevigen.

Vervolgens is er een diepgaande afronding in de vorm van een groepsgesprek dan wel discussie. Hier worden de verworven kennis, inzichten en attitude verbonden met zaken van nu, van het heden. Heeft deze geschiedenis ook iets met jouw leven te maken? Wat kun je ervan leren?

Vorm

0 – 5 min	inleiding	uitleg lesopzet
10 – 40 min	aan de slag	Werkvorm
40 - 50 min	Afronding	Groepsgesprek / discussie

De manier waarop de leerlingen hun bevindingen over hun hoofdpersoon verwerken, kan verschillen. U als docent beslist welke vorm het beste bij uw leerlingen past. Is dit een zelfstandige presentatie voor de klas, leidt u een vraag-antwoord-sessie, delen de twee 'familiegroepjes' hun bevindingen, of laat u uw kinderen liever een muurkrant of mini-expositie maken.

Vergeet de twee affiches uit de box niet! De tijdlijn en de foto van het Kindermonument dienen voor alle zes groepjes als achtergrondmateriaal.

→ zie bijlage: les 3 - verwerkingsvormen

Werkvorm 1: Presentaties

Elk groepje krijgt 5 minuten de tijd om hun presentatie voor de klas te doen. Wat weten ze over het leven van hun hoofdpersoon? Geef ze opdracht van te voren 5 bronnen uit te kiezen en deze omhoog te houden. Als afsluiting stellen ze een vraag om iets te weten te komen over de andere hoofdpersonen. Zo ontstaat een interactie in een ketting van presentaties. Voorbeelden: "Onze hoofdpersoon hield van de hobby:..." "Onze hoofdpersoon moest wel/niet mee met het Kindertransport." "Onze hoofdpersoon heeft het wel/niet overleefd." Gevolgd door de vraag: "Hoe zit dat bij jullie hoofdpersoon?"

Werkvorm 2: Reconstructie

Deze vorm presenteert u als een reconstructie, waarbij u een actieve rol speelt door voortdurend vragen te stellen. De reconstructie gaat om het leven van deze zes mensen, op zoek naar de overeenkomsten en verschillen. U brengt orde aan, schrijft de zes namen op het bord en stelt verbindende vragen ("wie van de personen hield een dagboek bij?") zodat de leerlingen de resultaten van de andere groepjes ook meekrijgen. Met name geschikt voor klassen die weinig ervaring hebben met zelfstandig presenteren.

Werkvorm 3: Familieverbanden

Laat leerlingen uit de twee broer-zus en zus-zus groepjes samenwerken om elkaars kennis en inzicht aan te vullen. Bijvoorbeeld twee aan twee. Vervolgens kunnen leerlingen kiezen wie uit hun midden een presentatie gaat doen. In totaal worden het dan drie langere presentaties i.p.v. zes. Een andere optie is om de duo-groepjes op schrift iets te laten uitwerken, bijvoorbeeld een verhaaltje over hun twee hoofdpersonen, hun onderlinge relatie, dat de een het wel overleefd heeft en de ander niet.

Werkvorm 4: Muurkrant of expositie

Laat uw leerlingen iets moois maken met wat ze hebben geleerd. Laat ze zelf thematische indelingen maken. Eventueel is hier een extra les voor nodig. Op internet kunt u de bronnen downloaden en door de leerlingen laten gebruiken, zodat de stevige bronnenbladen uit de box ook voor andere groepen bruikbaar blijven.

Afronding door groepsgesprek/discussie

Tot slot wordt een afronding op het niveau van de beleving gehouden.

Wat vonden de leerlingen ervan? Wat hebben ze ervan geleerd? Hebben die mensen die we nu hebben leren kennen, gewoon botte pech gehad? Of leren we iets over hoe gevaarlijk mensen voor elkaar kunnen zijn? En wat kun je daar tegen kunnen doen? Of is het alleen maar iets van vroeger, van toen?

Aan de hand van dit soort vragen kunt u - naar bewind van zaken - een groepsgesprek of discussie houden. De achterliggende boodschap is: wanneer mensen onverschillig worden voor elkaars lot, en toestaan dat bepaalde mensen worden buitengesloten (vanwege godsdienst, huidskleur, afkomst, geaardheid) dan moet je oppassen. Laat niet gebeuren dat niet iedereen dezelfde rechten heeft!

→ zie bijlage: les 3 - suggesties voor groepsgesprek/discussie

4. Uitbreidingsmodules

Mocht u als docent méér dan 3 lessen willen vrijmaken, dan zijn er een aantal suggesties voor uitbreidingsmodules. Deze extra lessen zijn erop gericht de link van het verleden naar het heden te versterken. Hiervoor bieden we binnen vijf thema's doorverwijzingen naar bestaand lesmateriaal, met daarbinnen een aantal opties, afhankelijk van wat u het meest aanspreekt, het beste bij de klas past, of voldoet aan de praktische mogelijkheden (bv. wel/geen internet, technieklokaal).

1. rechten van het kind (zie extra onderdeel op www.Joodsekindereninkampvught.nl)
2. oorlogsmonumenten en herdenken
3. direct contact met ooggetuigen van de oorlog
4. eigen omgevingsonderzoek
5. discriminatie, vervolging, onderdrukking in het nu

→ zie bijlage: les 4 – uitbreidingsmodules

Bijlage bij Les 1 - punten t.b.v. inleiding over kamp Vught

De makers van de documentaire en het lesmateriaal hebben er bewust voor gekozen om alle aandacht naar het persoonlijke van de kinderen te laten gaan, en de grote historische gebeurtenissen niet apart uit te leggen. Daarom is het van belang dat uw inleiding de juiste context biedt. Vanuit uw eigen lesboek, komt u via de punten nazi-Duitsland, de bezetting van Nederland en de Jodenvervolging uit bij het verhaal van de Joodse kinderen in kamp Vught, en het Kindertransport. Onderstaand vindt u hiervoor aanvullende informatie.

Joodse kinderen in kamp Vught

Kamp Vught, *Konzentrationslager Herzogenbusch*, zoals het kamp officieel heette, was gebouwd om gevangenen te straffen en te laten werken. Het was niet berekend op het verblijf van kinderen. Toch zaten er in de eerste helft van 1943 heel veel kinderen, Joodse kinderen, in het concentratiekamp.

Voordat zij naar Vught moesten, hadden de kinderen al veel meegemaakt. Door allerlei maatregelen van de Duitse bezetter was hun leven ingrijpend veranderd. Zij mochten niet meer naar het zwembad, de bibliotheek, de dierentuin. Mochten geen lid meer zijn van een sportclub en andere verenigingen. Zij mochten ook niet meer naar hun eigen school. De eerste kinderen die in Vught belandden kwamen uit Amsterdam. Daarna kwamen ze vooral uit de noordelijke provincies. De Joodse afdeling van Kamp Vught werd in april overvol.

Vanaf de leeftijd van 4 jaar zaten de kinderen in aparte barakken en zagen zij hun ouders niet of zelden. De kinderen waren totaal van slag en onrustig. Sommigen waren baldadig, anderen werden ernstig ziek, vooral de kleintjes. In de kinderbarakken heersten allerlei besmettelijke ziekten. Rauter, de hoogste leider van de SS, wilde haast maken met het *Judenrein* maken van Nederland. Daarom werd besloten dat mensen die niet werkten weg moesten uit Vught.

Op 8 mei 1943 vertrekt een groot transport, waaronder gezinnen met drie, vier of meer kinderen. Veertien dagen later moeten nog eens 1250 mensen weg, onder wie 300 kinderen. Begin juni gonsden geruchten door het kamp, daarna kwam de zekerheid: "De kinderen moeten weg."

In de barakken werd op de avond van 5 juni een proclamatie voorgelezen: "Op hoog bevel van elders moeten alle kinderen van 0 tot circa 16 jaar het kamp verlaten...". De volgende dag werden de namen bekendgemaakt van de kinderen die moesten vertrekken. Moeders en vaders mochten mee. Het werden de zwartste dagen van het kamp.

Via Westerbork ging het 'Kindertransport' door naar Polen. Drie dagen en nachten duurde de reis. Eindelijk kwam de trein aan in Sobibor, waar alle kinderen, vrouwen en mannen nog diezelfde dag werden vermoord.

Bijlage bij Les 1 - Punten voor nabespreking film

- Check: alles kunnen verstaan? En begrijpen?
(bijvoorbeeld het woord 'kuch'. Dat is een soort zwaar brood. En het woord 'Aufseherin', Duits voor bewaakster)
- Wat bedoelde die mevrouw op het einde: "En toen wisten we wel dat er niets meer was..."
- Weet je de titel nog? Waar komt dat vandaan?
- Waarom zagen we moderne beelden van kinderen ertussendoor?
- Welk stukje maakte het meeste indruk?
- Kon je zien dat ze het moeilijk vonden om over te praten? Aan wie het meest?
- Deze mensen hebben het overleefd. Hoe dat kan, dat gaan jullie in de volgende les uitzoeken. En dan leren we ook hun zusjes kennen. Die hebben het niet overleefd.

Bijlage bij Les 1 - Biografieën van Ernst, Kitty, Lotty en Koos

Hier vindt u de persoonlijke verhalen die horen bij de korte documentaire en het lesmateriaal. Bedoeld ter ondersteuning van docentmateriaal, niet voor de leerlingen. Zie ook de website: "Persoonlijke verhalen" voor de feitelijkheden rondom alle geportretteerden op de dvd.

Ernst Verduin (geboren op 22 juni 1927) was een tiener in de oorlogsjaren. Zijn 15^e tot en met zijn 17^e bracht hij door in een concentratiekamp. In de jaren daarvoor, tot aan 1943, ondervond hij aan den lijve de effecten van de toenemende anti-Joodse maatregelen. Ernst herinnert zich hoe akelig hij het vond om de ster te moeten dragen. De grootste schok was dat hij van school af moest. Het gezin Verduin had voor elk gezinslid de onderduik al geheel voorbereid; voor vader, moeder, Ernst en zijn oudere zus Wanda. Tot ze thuis werden opgepakt.

Kamp Vught was nog deels in opbouw toen zij er binnenkwamen. Het harde kampleven bestond uit beschimmeld eten en het gebruik van geweld door de SS'ers: slaan, schoppen en schelden. Het beruchte Kindertransport van begin juni 1943 is Ernst bespaard gebleven doordat hij doodziek op de ziekenzaal lag. Men dacht dat hij die nacht zou sterven. In september 1943 moest hij samen met zijn zus Wanda alsnog weg, naar Westerbork. De hele nacht voor vertrek hebben broer en zus met hun moeder gepraat, over allerlei zaken van het leven. Die herinnering is hem heel dierbaar. Vanuit Westerbork werden ze naar Auschwitz gedeporteerd. Daar heeft Ernst bewust afscheid genomen van Wanda. Alleen zijn moeder overleefde net als Ernst de oorlog.

Kitty Wurms (geboren op 4 oktober 1923), vier jaar ouder dan Ernst Verduin, had twee jongere zusjes: Eva en Judith. In 1943, toen ze naar Vught moesten, was Kitty 19, Eva 15 en Judith 10. Het gezin Wurms werd bij een razzia opgepakt door Nederlandse politiemannen. Dit feit heeft Kitty zeer geraakt. Evenals de foutieve verwachtingen van toen. Geruchten over de massale moord op Joden werden thuis als Engelse propaganda afgedaan. Niemand kon zich er een voorstelling van maken. Maar dat ze nooit meer iets hoorden van diegenen die als eerder weg waren gebracht, dat was toch een heel slecht teken...

In Vught werden alle gezinnen opgesplitst, mannen en vrouwen moesten uiteen en kinderen werden op leeftijd ingedeeld. Kitty zat samen met haar moeder in een barak. Ze herinnert zich de wanhoop en verslagenheid. Maar ook de behoefte om de anderen te zien. Met haar vader had ze via via de afspraak gemaakt dat hij tijdens het appèl een witte zakdoek goed zichtbaar zou dragen. Dan wisten ze, voor heel even, waar hij was.

Bij het kindertransport moesten Judith, Eva en haar moeder mee. Op het laatste moment lukte het Eva in Vught te houden, omdat ze een paar dagen later 16 zou worden. Ze namen afscheid van Judith en moeder. Kitty zag dat ze opgejaagd door honden de trein in gingen - een traumatisch beeld. Eva, haar vader en zij zelf moesten op een later moment naar Auschwitz. Kitty keerde als enige overlevende van het gezin in november 1945 terug in Nederland.

Lotty Veffer, (geboren op 10 juli 1921), de oudste van deze jongeren. Zij had een zeven jaar jonger zusje; Carla. Lotty was diamantbewerker van beroep, net als haar vader. Bij haar thuis geloofde niemand in de gevaren van de toenemende Jodenvervolging. Ze dachten dat de

oorlog snel voorbij zou zijn. Tot de dag van de arrestatie. Eerst werd alleen Lotty opgepakt, maar diezelfde dag volgde de rest ook. Zelfs toen probeerde haar moeder nog de moederin te houden: 'Zo lang we maar elkaar blijven, komt het vast wel goed.'

De aankomst in Vught nam voor Lotty alle adem weg. Het was of de weg vanaf het station, een laan met bomen, hen aan het oog van de wereld onttrok. De duisternis in Kamp Vught, waar het eten, de bewaaksters en de appels met het eindeloze tellen rampzalig waren. Maar gelukkig kon ze samen met haar moeder en zusje blijven, in hun hoekje, in één stapelbed. Totdat begin juni het kindertransport werd aangekondigd. Carla was nog onder de 16 en moest dus mee, samen met moeder. Haar ouders besloten dat vader ook mee ging, en dat Lotty in Vught zou blijven. 'Dan is er tenmiste iemand als we terug komen', volgens moeder. Lotty vond het vreselijk, ze wilde ook mee, huilde en schreeuwde. Toen de andere drie vertrokken wilde Lotty afscheid nemen bij de trein. Voor haar eigen bestwil werd ze tegengehouden door andere kampbewoners, die bang waren dat ze alsnog mee zou gaan. Een jaar na haar ouders en zusje, die vijf dagen na vertrek uit Vught in Sobibor zouden worden vermoord, werd Lotty gedeporteerd naar Auschwitz. Ze overleefde dertien kampen.

Koos Valk is de jongste van de vier. Hij was net 9 geworden toen hij met zijn ouders en broertjes en zusjes in kamp Vught werd vastgezet. Hij had een kinderlijke verwachting over het kamp. Hij dacht veel buiten in het zand te spelen en nam opgetogen zijn gloednieuwe zandvormpjes en schepje mee. De deceptie was immens. Zijn herinneringen maken duidelijk hoe een kind in Vught was overgeleverd aan verwarring, chaos, verlatenheid en angst. Gescheiden van je ouders, van broertjes en zusjes, met allemaal nieuwe kinderen om je heen, op zoek naar houvast temidden van alles wat vreemd is: andere kleren, een harde brits, vreemd eten. Dat alles in een kamp waar bewakers met geweren op wachttorens staan, geweren die ze ook echt gebruiken als je zou willen ontsnappen. Koos vond enige houvast terug in zijn broer Ben, die hij een aantal malen trof. Zo ook op de ziekenzaal waar ze elkaar eerst niet eens herkenden - zo ziek en vermagerd waren ze. Na een maand in Kamp Vught werd het gezin Valk in mei 1943 overgebracht naar Kamp Westerbork, en ruim een jaar later naar Theresienstadt. Het gehele gezin overleefde. Koos draagt veel woede met zich mee, en is deels nog altijd het kind dat in de kampen dacht: "Wacht maar, als ik later groot ben..."

Bijlage bij Les 3 - Verwerkingsvormen

Werkvorm 1: Presentaties

Voorbeelden van zogenaamde kettingvragen.

- Bij onze hoofdpersoon .....bestond het gezin uit ... kinderen.
- Onze hoofdpersoon hield van de hobby:....
- Onze hoofdpersoon .....kwam in .....aan in Vught. Hij/zij werd in de barak voor ..... ingedeeld en zat daar alleen/met moeder.
- Van onze hoofdpersoon is een ....(foto/dagboek/brief) overgebleven.
- Onze hoofdpersoon moest wel/niet mee met het Kindertransport, omdat.....
- Onze hoofdpersoon heeft het wel/niet overleefd.

Gevolgd door: hoe zit dat bij jullie hoofdpersoon?

Werkvorm 2: Reconstructie

Voorbeeldvragen voor de reconstructie:

- Wie is de jongste van de zes? (namen en leeftijden op bord schrijven)
- Wat weten we van het vooroorlogse leven van ...?
- Was hij/zij gelukkig? Weet je dat?
- wie van de personen hield een dagboek bij?
- Wie kan iets zeggen over hoe het voelde om buitengesloten te worden? (bv. Ernst: bron 4, Wanda bron 2)
- Wie heeft een sterke herinnering aan opgepakt worden? (bv. Kitty: bron 5)
- Wie kan een foto of tekening laten zien van kamp Vught?
- Wat weten we door de bron 6 van Judith over het leven in kamp Vught?
- Wie van de zes moesten mee met het Kindertransport?
- Waarom de anderen niet?
- Waar ligt Sobibor?
- Wat heb je geleerd over hoe het is om overlevende te zijn?
- Afsluitend: iedereen antwoord op bron 10 laten voorlezen

Werkvorm 3: Familieverbanden

Gebruik ook bij deze vorm bovenstaande vragen. Laat de leerlingen eventueel ook de website www.Joodsekindereninkampvught.nl gebruiken, met name de tijdlijn.

Werkvorm 4: Muurkrant of expositie

De creatieve verwerkingsvorm kan goed gecombineerd worden met extra aandacht voor herdenken en monumenten. Maak je eigen monument!

Bijlage bij Les 3 - Suggesties groepsgesprek/discussie

Enige vragen om achter de hand te houden.

- Wat vind je van de zes hoofdpersonen? Heb je het gevoel dat je ze hebt leren kennen?
- Wat hebben jullie van deze lessen geleerd? Of is het alleen maar iets van vroeger, van toen?
- Hoe kan het dat mensen deze vreselijke dingen andere mensen aandeden? Kan dat nog altijd gebeuren, of was het alleen maar toen?
- Denk verder dan de agressie van de Duitsers. Denk ook aan omstanders die niet ingrijpen. Hebben zij ook schuld?
- Welke voorbeelden uit het heden ken je van discriminatie, uitsluiting, intolerantie?
- Mensen kunnen heel gevaarlijk voor elkaar zijn. Maar wat staat daar tegenover? Hoe kunnen mensen elkaar helpen, van steun zijn?
- Als de ene groep de andere uitsluit, kun je daar iets tegen doen? Of ben je machteloos?

Bijlage bij Les 4 - Uitbreidingsmodules

Hier vindt u doorverwijzingen naar bestaand lesmateriaal, met daarbinnen een aantal opties, afhankelijk van wat u het meest aanspreekt, het beste bij de klas past, of voldoet aan de praktische mogelijkheden (bv. wel/geen internet, technieklokaal).

1. rechten van het kind (zie extra onderdeel op www.Joodsekindereninkampvught.nl)
2. oorlogsmonumenten en herdenken
3. direct contact met ooggetuigen van de oorlog
4. eigen omgevingsonderzoek
5. discriminatie, vervolging, onderdrukking in het nu

2. Oorlogsmonumenten en herdenken

In dit thema staat het fenomeen monument centraal. Het Kindermonument in Vught is het vertrekpunt. Beeldmateriaal van dit monument wordt bijgeleverd: op de dvd is een korte impressie van de herdenking bij het Kindermonument te zien. Ook is een afbeelding op print bijgevoegd in de doos. Er zijn vervolgens een aantal opties:

- ✓ nader ingaan op het Kindermonument in Vught. Bezoek het monument, zoek de namen van zusjes van de hoofdpersonen.
- ✓ ontwerp je eigen monument, m.b.v. de techniekdocent
- ✓ internetopdracht: gebruik de website www.datakid.nl, dat is het educatieve onderdeel van www.oorlogsmonumenten.nl. Een speurtocht naar (kinder)monumenten, een beeldgalerij, een quiz, een beeldraadsel, verhalen en getuigenissen, een poëziepodium, achtergrondinfo. Datakid is gemaakt voor kinderen van 10 - 14 jaar.
- ✓ internetopdracht: gebruik de website www.oorlogsmonumenten.nl van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Laat de leerlingen zoeken naar plaatselijke monumenten of naar bijzondere verhalen.
- ✓ doe mee aan het project Adopteer een Monument, www.adopteereenmonument.nl. Dit vergt voorbereiding van de docent: check of er een monument in de buurt beschikbaar is, en of er op lange termijn in de school *commitment* is voor deelname.
- ✓ deelname lokale herdenking op 4 mei. Dit vergt uiteraard ook de nodige logistieke voorbereiding. Eventueel in samenhang met Adopteer een Monument.

3. Contact met ooggetuigen

Dat het verleden niet alleen maar geschiedenis is, kan niet beter worden getoond dan aan de hand van direct contact met een getuige. Iemand die de oorlog zelf heeft meegemaakt en daarover kan vertellen. Ernst Verduin, hoofdpersoon uit het educatief materiaal is een gastspreker.

- ✓ gastsprekers: het Landelijk Steunpunt Gastsprekers WOII-Heden verzorgt kosteloos de aanwezigheid van een (getrainde) gastpreker in de klas. Dit duurt een heel lesuur, en er zijn in overleg veel mogelijkheden, ook wat betreft de educatieve aanpak. De docent kan hierover zelf overleggen. Zie www.steunpuntgastsprekers.nl
- ✓ interview: laat de leerlingen zelf een interview verrichten met iemand uit hun eigen omgeving, (over)grootvader of moeder, een buurman, etc. Dit kan niet in de les zelf, maar zal dus als huiswerk gedaan moeten worden. Een vragenlijst wordt bijgeleverd.

4. Eigen omgeving

- ✓ In navolging van les 2 wordt er nu een persoon uit de eigen omgeving gezocht. Hiervoor is de website www.Joodsmonument.nl te gebruiken. Hier kan worden gezocht op plaatsnaam. Vervolgens kunnen de leerlingen, afhankelijk van de resultaten en de grootte van hun woonplaats, onderzoeken wie er bij hen in de buurt woonde, en wat er met hen is gebeurd.
- ✓ Uitbreidingsmodule voor minimaal 3 lessen: het project 'Westerborkportretten'. Een klas of een groepje leerlingen maakt een biografie over een persoon uit de eigen omgeving die in Sobibor is omgekomen, en die tijdens de oorlog langere of kortere tijd in Westerbork heeft verbleven. Herinneringscentrum Kamp Westerbork biedt een kant-en-klaar pakket 'De oorlog dichtbij huis', waarbij over een persoon uit de eigen omgeving allerlei bronnenmateriaal wordt aangeleverd, inclusief een verwerkingsvorm. De leerlingen maken een portret, wat vervolgens op de website van KampWesterbork wordt geplaatst.

5. Discriminatie, vervolging, onderdrukking in het nu

De thema's discriminatie, vervolging, onderdrukking, geweld, worden expliciet in het heden geplaatst.

- ✓ discriminatie en vooroordelen:
  - cd-rom Vooroordelenspel en/ of van Tolerantietest van Vredeseducatie. www.vredeseducatie.nl
  - kaartenspel uit de lessenserie 'Nr. P537682' van NM Kamp Vught www.nmkampvught.nl

- ✓ vervolging/vluchten:
  - Vluchtelingenwerk Nederland heeft een lesbrief "Vluchten, waarom zou je?!", die leerlingen inzicht geeft in situatie van vluchtelingen. (per klas één nodig, € 3,- + bijbehorende dvd voor € 2,50) www.vluchtelingenwerk.nl
  - Stichting Vluchteling heeft een website gemaakt over vluchtelingen in Sierra Leone, "Vluchteling voor één dag", zie www.mibo-basis.nl

- ✓ onderdrukking, geweld:
  - Warchild heeft een uitgebreid digitaal lespakket voor het zelf opzetten van een campagne op een school. Dit is echter behoorlijk omvangrijk, maar wellicht dat een docent er veel tijd in wil steken. Gemakkelijker in gebruik is www.kidsforwarchild.nl waar leerlingen zelf mee kunnen werken.